

in je v Kalčevem zborniku o njem (1912) priobčil tudi sestavek: Valvazor in Istra. Ta Istra mu je dala nov svet v oblikovanje, novo pokrajino v okvir, da, stopila celo preko njega, postala bistvo in globlji pomen oseb, ki radi tega skoroda mejé na alegorijo. Če je Pregelj v »Glavarju« in »Muzniku« zamislil večerniško povest kot nekak živo napet, umetniško oblikovan življenjepis — je v »Božjih mejnikih« na prvi pogled drugam pomaknjeno težišče in je delo drugače koncipirano kot sicer.

Ni Pregelj povesti naslovil Šime Križmanić kot bi jo bil tudi lahko, ampak: Božji mejniki! Malo nejasno, v dvojno razlago vodeče, pa prav radi tega točneje. Z vsem delom in v mottu še posebej je poudarjena božja vsemogočnost, ki določa, kar imaš ti slušati, ki morja zajezi s svojimi mejniki, kjer hoče in kadar hoče in kakor ga je volja — »budi volja Tvoja!« je z Dobrilovim odpevanjem nazorneje povedano isto. In je še drugi tak božji mejnik simbolno Istra sama: z njo je Bog zajezil morjé. Torej: metafizično in teritorialno pojmovano. In ta skupni pojem: vsevolja Njegova in trpeče jobovstvo Istre, je Pregelj — rekel bi — poosebil, postavil za aktivno silo povesti, prestavil tako težišče iz človeka v — Boga, iz Šimna Križmanića v — božje mejnike; povest v — »prečudno povest, o kateri bi dejal, da se kaj takega ne more zgoditi in se je vendarle zgodilo«. »Povest iz Istre« mu je karakteristikon za to, ker Istra sama mu je zemlja »čudežev in presenečenj«. V čudežih in presenečenjih pa tiči velika nevarnost, pisateljem Mohorjanom v obilni meri lastna, da namreč z abstraktno metafiziko nepsihološko razpletajo psihične in tehnične zapletke. To je Pregelj čutil in je zato skušal to abstraktno metafiziko približati človeku, zvezati jo živo z življenjem in je zato poudaril v nosilcu še stan — svečeništvo. Trdno zaupanje v božjo vsevoljo in živa vera v njegovo pravičnost, s tem je to silo v človeka projiciral in jo počlovečil. Radi tega se niti zadnji razplet z molitvenikovim hrbiščem ne zdi neverjeten. Tudi Grkom se je »deus ex machina« zdel povsem naraven: ker so verovali. In v taki veri ima izvor in konec tudi ta Pregljeva povest.

Iz te zamisli je povsem razumljiva kompozicija povesti. Nosilec dejanja, plován Šime Križmanić, je popolnoma pasiven, ne giba in ne zavlačuje dejanja iz sebe, je brez moči pred usodo, skrivnost se mu razodeva kakor da mu pada mrena z oči, je docela v rokah one izvenčloveške metafizične sile, ki je je sicer poln: »sam Bog me je namenil v Tinjan, prav ob takih okoliščinah, da sem mogel doznati za umor očeta.« S tem bi se povest karakterizirala kot zgolj pripovedno odkrivanje zagonetke-formule z eno neznanko, pa brez etičnih globin, ki se vrednotijo v samoodločbi volje. Tudi Milohanovič ni prosti junak, ki bi s svojo zverinsko, mohorsko-tipično čudjo aktivno posegal v dejanje — je le medel refleks, živč iz besed in tragedij drugih, je vsej povesti le v nalogo, v objekt, ki naj ga konstruira. Dokler traja ta proces odgonetanja in koncentriranja vseh okoliščin na ta objekt, je povest enotna, teče v eni liniji in eni zunanji ploskvi do glavnega razpleta. Tedaj se enotnost kompozicije prelomi, zunanja linija pa upogne v notranjost in je zadnji konflikt že produkt čisto notranjih odločitev. V vrhu si stopita v nasprotje dva človeka, ki iz v sebi pretopljenih sklepov odločata

o sebi. Tako se je Pregelj v koncu umaknil, bolje — dvignil v ljudi in je povest, izven človeka započeto, mimo njega se razvijajočo, rešil in zaključil v njem, ter šele v tragični smrti plovana etično dvignil njegovo poslanstvo.

Tako za nas vrednost »Božjih mejnikov« ni v zagonetnosti problema, ne v romantični izpeljavi in ne v veličini izven človeka snujočih idej — ampak v oni drugi polovici pojma »božjih mejnikov«, ki mu je ta povest himna in naricalka, prečudna pesem prečudni Istri, pesem Jobov v deželi Hus, pesem lepe Mare, ki umira zapuščena z veliko skrivnostjo... Bog ve zanjo — za krivdo Milohanovičev in jo bo odkril v njihovo pogubo in tvoje povelicanje. In ti, Istra, veruj v Njegovo voljo!

Božji mejniki! V dvojno razlago vodijo in dvojna je njih vrednost. Radi zadnjih poglavij pa, kjer je Pregelj utelesil oba pola, dajem tej večerniški povesti prednost pred »Glavarjem« in »Muznikom« in je ena najsočnejših njegovih.

Tine Debeljak.

Josipa Jurčiča zbrani spisi. Druga izdaja Uredil dr. Ivan Prijatelj. IV. zvezek. V Ljubljani, 1925. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«. Str. XX + 454. Pričujoči zvezek tega široko zasnovanega izdanja v svojem koncu, Sosedovem sinu, pripelje Jurčiča na dvojno razpotje: življenjsko in umetniško. 24 letni Jurčič se odloči za žurnalista, t. j. neposrednega delavca in bojevnika, in istočasno premaga tudi romantično dediščino svoje literarne vzgoje. Skoraj lahko trdimo, da je Jurčičeva, za notranje spore malo ustrojena nprav na tem razpotju dosegla svojo največjo življenjsko globino in istočasno v zgolj objektivnem gledanju na življenje svoj umetniški vrh. Od tega koraka dalje zunanje življenje Jurčiča ni pustilo, da bi se notranje poglobilo, ampak se je samo še dopolnjeval. Jurčičeva romantika je nujno vodila do realizma, saj je niso nosili filozofski in notranji vzgoni, bila mu je samo snov, ki se je v novem času sama neposredno oblikovala. Slovenski človek, ki se je v boju za svoje pravice skliceval na naravno pravo, ni mogel s hrepenenjem in težnjo gledati v svojo preteklost; tako je tudi moralno vzgojna tendenca, do tedaj mu ali privzgojena ali praktično naročena, pod tem vrhom morala ostati za njim, ker neposredna realnost postaja vsebina umetnine. Dotlej je Jurčič služil Janežiču: Glasniku in Mohorjevi družbi — v Mladiki je stopil na svoje noge. Prvo tako svobodno delo je Sosedov sin. Romantične snovi ni sicer nikoli odložil, a neposredni oblikovalec živih podob je vedno bolj živo, prav do tendenčnosti razvijal realistično vsebino. Jurčič, ki po tej literarni poti s svojo notranjostjo ni več imel posebnega opravka, bi se ne mogel nikoli izpisati, ker je na tej poti mogoč razvoj samo v dopolnjevanju. Te trditve ne more ovreči tudi dejstvo, da je Jurčič ob svoji smrti s 37. letom dobesedno spolnil Levstikov snovni in vsebinski program v »Potovanju« in da je v Tugomeru podal sintezo, v bistvu ležečo izven neposrednega realizma. Jurčič imponira v vsakem zvezku svojih mladostnih del s svojim narodnim inventarjem, preteklim in sedanjim. Ta inventar se v zmislu zbiranja tu zaključí, odslej oblikuje življenje. Tudi temu delu je mejnik Sosedov sin. Tako to delo

zaključuje Jurčičevo pot pod varstvom dobrohotnega urednika Janežiča. — Pričujoči IV. zvezek v celoti obsega dela od l. 1866—1868, to so Golida, Hči mestnega sodnika, Nemški valpet, Dva brata, Božidar Tirtelj, Kozlovska sodba v Višnji gori, Črta iz življenja političnega agitatorja, Sin kmetiškega cesarja in Sosedov sin. Izmed vseh se odlikuje Kozlovska sodba po svojem drastičnem humorju.

Prijateljeva izdaja Jurčiča trdi v podnaslovu, da je druga izdaja, kar ni točno. Če je bila Levčeva prva, je Grafenauerjeva druga; a celotna ni nobena teh dveh, zato naša izdaja nima zveze niti s prvo, niti z drugo, ampak je izdaja zase. Po svojem značaju je poljudno znanstveni tip salonske knjige, stopnja do prave znanstvene izdaje. Strogo znanstvenemu idealu se iz praktičnih razlogov to delo odpoveduje. Urednikovi uvodi prinašajo znanstveno gradivo, prirejeno za širše občinstvo; v njih gledamo pisateljev razvoj; nepodkovan bralec najde povrhu še estetsko pomoč za razumevanje in oceno vsakega dela posebej. Bolj literarno-zgodovinskega značaja je snov, ki jo prinaša urednik v opombah in jo razvoju lepo veže. Tako nam ta izdaja v marsičem nadomestuje cela poglavja naše nezadostne književne zgodovine. Iste mere se drži tekst. Nekateri jezikoslovne zastarelosti v besedah in skladnji so zabrisane: n. pr. v Sosedovem sinu: šivalnek — šivank; rekali so — so rekali; ali: Pozneje tri dobra leta je bilo vse prav (Jurčič Mladika 222) — dobra tri leta pozneje (Prijatelj: stran 414). Povsod izprememba besednega reda ni bila nujna, n. pr. Jurčič: Smrekar je bil vaje zgodaj vstajati (Mlad. 186): Prijatelj: Smrekar je bil vaje vstajati zgodaj (str. 370). V okviru take izdaje je urednikovo ravnanje s tekstom opravičljivo in skoraj nujno. Ti pisatelji so šola našega jezika in morajo biti njegovo zanesljivo merilo; pisateljeva osebnost pri tem ni okrnjena. Za znanstveno motrenje nam ostanejo še prvotiski, ki tudi niso akribistično avtentični, ker nimamo rokopisov. — Pri Sosedovem sinu je urednik opremil tekst še z režijskimi migljaji. V prvih štirih poglavjih je razprl ime osebe, ki ji je poglavje namenjeno: Smrekarjev Anton (I.), Brašnar (II.), Franca (III.), Štefan (IV.). Taka skrb za čitatelja je le prevelika dobrohotnost. Fr. Koblar.

Drja. Ivana Tavčarja zbrani spisi. V. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani, 1924. Izdala in založila Tiskovna zadruga. Strani 548 + XVII. — Izdajo Tavčarjevih zbranih spisov grade od strehe navzdol. Najprej sta izšli zadnji dve, najzrelejši deli; za njima smo dobili Izza kongresa. Da narobe zasnovano izdajanje urednikovo delo otežuje, je jasno, in ni mogoče drugače, kakor da je vsak zvezek zase popolna celota in ne del korpusa. Marsikak odstavek urednikovega uvoda bi spadal v pozneje izbrane starejše zvezke, ker se dotika Tavčarjevega pisateljskega bistva.

Zgodovina našega starejšega romantičnega romana bo po dobri in slabi strani odkazala najodličnejše mesto Ivanu Tavčarju. Ta mož, ki je v življenju enostavna krepka osebnost, je kot pisatelj hudomušno kompliciran pojav; da se ni s svojimi zadnjimi deli sam duhovno poveličal, bi mu literarna zgodovina po vsej pravici prisodila lehkomišelnost.

zapravljanje talentov. Tavčar je naš največji oblikovni talent, ki se vendar nikoli ni popolnoma posvetil umetnosti.

Izza kongresa je eno najmanj čistih in dozorelih njegovih del. Umetnik pomaga v njem meščanu, politiku in človeku Tavčarju. Cinik in čudovit kramljač, plastik z najbolj drastično domačo primero (smeh Židanove matere!), modrijan sedanosti s široko življenjsko izkušnjo, a še večjo nevšečnostjo nad starimi časi, tendenciozen snovatelj pobožno spolzkih zvez in nedosežen baročni obrazovatelj ljubezenske srčne tesnobe, domač besednik z blaglasno enklitično rabo zaimka (stara ta navada!) — grób in sladek, arhivalni zgodovinar in brezobziren anahronist, naklonjen staremu meščanskemu ponosu in osebno maščevalen (Urban Pintar kot štongrajtar). Nedosežno plastični so obrazi visokih oseb in ljudskih tipov, neodgovorno mahedrava je sestava romana; niti za celotno zvezo mu ni, rajši se na svojih prizorih široko zabava.

Nad vse pogrešamo pri Tavčarju tu in povsod umetniškega poslanstva, ki ve, kam hoče; ni ne romantik s tistim žarom ljubezni do davnine, ki jo narekuje bodisi tradicija bodisi osebno čuvstvo — ni pa tudi stvaren oblikovatelj zanimive in zabavne snovi. Dr. Prijatelj podaja v uvodu zaokroženo genealogijo naših romantičnih struj: visoka romantika: Prešeren, romantični realizem: Jurčič, in realistični romantik: Tavčar. Dočim je pri prvih dveh v pojmu obsežena zavestna vsebina, si pri Tavčarju v hipu ne moremo biti na jasnem, ker se nam pri njem vse zdi slučajno, včasih celo nerazložljivo. Tako navadno pišejo visoki gospodje-amaterji, iz samega veselja do oblikovanja, komодно, po razpoloženju in hudomušnosti, ne meneč se idealno resnico; groteska jim dobro služi, vseh so jim bujne barve, zato se ob melkobi ne ogibajo tudi trdosrčnosti. Prav radi te lagodnosti je razumljivo, da isti Tavčar, ki vpleta svojo tendenco in prestavlja svoje osebe, boreč se sredi med njimi, obenem zadovoljno z viška gleda nanje, kot delo resnice in svoje človeške tvornosti, delo »človeške komedije«. Ta skrivnost združuje klasicizem in realizem v komplicirano telo realista, romantika in klasicista, glasnika meščanske kulture, ki ne ljubi tradicije, ampak je tudi v svojem statičnem slikanju vedno borben.

Urednik je to krepko zamišljeno, a povečini lehkomišelnost obdal z vso spretnostjo, da ga prav za prav literarno omogočajo le uvod in opombe. V uvodu je urednik čitatelju napisal široko razpravo o zgodovinskem romanu in njegovih zastopnikih: s tem nas pripelje v Tavčarjevo delo, ki ga označuje z »leposlovno kroniko«. V opombah je zgovoren kačipot po Ljubljani in njeni kongresni zgodovini; iztakne vse, kar more zanimati zlasti Ljubljančana. Literarno-zgodovinsko je dragocena monografija o Andreju Smoletu. Nazadnje kritično kroti brezobzirno pisateljevo licentio poetico, jo zgodovinsko popravlja in nam pokaže žive podobe njegovih pesniških postav. Tedaj bi lahko rekli, da je ta zvezek Tavčarjevih spisov napravil njihov urednik, in sicer zato, ker ga je vodila neposredna pot iz idealnega in harmoničnega VI. zvezka, dočim je bilo v Tavčarjevem razvoju narobe: skok iz podlistkarja v klasika.

Fr. Koblar.